

Datum van
inontvangstneming

:

30/04/2015

Zaak C-135/15

Verzoek om een prejudiciële beslissing

Datum van indiening:

20 maart 2015

Verwijzende rechter:

Bundesarbeitsgericht (Duitsland)

Datum van de verwijzingsbeslissing:

25 februari 2015

Verweerster, verweerster in hoger beroep, verzoekster tot „Revision“:

Helleense Republiek

Verzoeker, verzoeker in hoger beroep, verweerder in „Revision“:

Grigorios Nikiforidis

BUNDESARBEITSGERICHT

[omissis]

[omissis]

BESLISSING

In de zaak

Helleense Republiek, vertegenwoordigd door het ministerie van onderwijs en cultuur, [omissis]

verweerster, verweerster in hoger beroep, verzoekster tot „Revision“, [omissis]

tegen

Grigorios Nikiforidis, [omissis]

verzoeker, verzoeker in hoger beroep, verweerder in „Revision“, [omissis]

heeft de Vijfde kamer van het Bundesarbeitsgericht na de mondelinge behandeling van 25 februari 2015 [omissis] het volgende beslist:

[Or. 2]

- I. Het Hof van Justitie van de Europese Unie worden overeenkomstig artikel 267 VWEU de volgende vragen gesteld:
 1. Is de Rome I-verordening volgens artikel 28 van die verordening uitsluitend dan van toepassing op arbeidsovereenkomsten wanneer de rechtsverhouding tot stand is gekomen door een na 16 december 2009 vastgestelde arbeidsovereenkomst, of leidt iedere latere overeenstemming tussen de overeenkomstsluitende partijen om de arbeidsovereenkomst gewijzigd of ongewijzigd voort te zetten, tot toepasbaarheid van de verordening?
 2. Sluit artikel 9, lid 3, van de Rome I-verordening alleen de rechtstreekse toepassing uit van bepalingen van bijzonder dwingend recht van een derde staat waar de verbintenissen die voortvloeien uit de overeenkomst niet moeten worden nagekomen of zijn nagekomen, of sluit het ook uit dat indirect rekening wordt gehouden met die bepalingen van bijzonder dwingend recht in het recht van de staat onder het recht waarvan de overeenkomst valt?
 3. Is het in artikel 4, lid 3, VEU verankerde beginsel van loyale samenwerking juridisch van betekenis voor de beslissing van nationale rechters om bepalingen van bijzonder dwingend recht van een andere lidstaat direct of indirect toe te passen?
- II. De behandeling van de „Revision“-procedure wordt geschorst tot de uitspraak van het Hof van Justitie.

Motivering

1 A. Voorwerp van de procedure in het hoofdgeding

- 2 In de procedure in het hoofdgeding vordert verzoeker, die als leraar werkzaam is op de door de Helleense Republiek gefinancierde Griechische Volksschule in Neurenberg, bijkomend salaris voor de periode van oktober 2010 tot december 2012, alsook verrekening van zijn loon. Met een beroep op de Griekse wetten nr. 3833/2010 en nr. 3845/2010, heeft verweerster in die periode verzoekers brutosalaris, dat voorheen werd uitbetaald in overeenstemming met de Duitse collectieve arbeidsovereenkomst, met in totaal 20 262,32 EUR verlaagd. In het om die reden aangespannen geding heeft de Helleense Republiek, waarvan betaling werd gevorderd, gesteld dat zij met het afkondigen van die wetten de met de Commissie van de Europese Unie, de Europese Centrale Bank (ECB) en het Internationaal Monetair Fonds (IMF), met andere woorden de trojka, gemaakte

afspraken heeft nagekomen. **[Or. 3]** Zij zou geen keus hebben gehad. De wetten nr. 3833/2010 en nr. 3845/2010 hadden direct invloed op verzoekers arbeidsovereenkomst en leidden zonder verder uitvoeringsbesluit tot een vermindering van zijn salarisaanspraken. Voor het Bundesarbeitsgericht is in het geding beslissend of deze Griekse wetten direct of indirect toepasbaar zijn op de arbeidsovereenkomst die in de Bondsrepubliek Duitsland moet worden nagekomen en is onderworpen aan het Duitse recht. In eerste instantie moet duidelijk worden of de in 1996 tot stand gekomen en in ieder geval tot eind 2012 voortgezette arbeidsovereenkomst tussen partijen onder de werkingssfeer van de Rome I-verordening valt, of onder het oude internationale privaatrecht van Duitsland [oude versie van de artikelen 27 e.v. van het Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuche (uitvoeringswet bij het Duitse burgerlijk wetboek, „EGBGB”)]. Indien artikel 9 van de Rome I-verordening van toepassing is, dienen de betekenis en de strekking van artikel 9, lid 3, van de Rome I-verordening te worden verduidelijkt. Voorts is het nodig het in artikel 4, lid 3, VEU verankerde beginsel van loyale samenwerking van de lidstaten bij de toepassing van bepalingen van bijzonder dwingend recht van andere lidstaten, uit te leggen.

3 **B. Wettelijk kader**

- 4 Het internationale privaatrecht van de Bondsrepubliek Duitsland was tot en met de inwerkingtreding van de Rome I-verordening geregeld in de artikelen 27 e.v. van het Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuch („EGBGB”) en was ook van toepassing op arbeidsovereenkomsten. Met betrekking tot bepalingen van bijzonder dwingend recht bevatte artikel 34 EGBGB de volgende bepaling:

„Deze alinea laat onverlet de toepassing van bepalingen van Duits recht die zonder inachtneming van het op de overeenkomst toepasselijke recht, de zaak dwingend regelen.”

- 5 De toepassing van buitenlandse bepalingen van bijzonder dwingend recht werd door deze bepaling niet uitgesloten en werd bepaald door de jurisprudentie en de literatuur. In grote lijnen betekende dit, dat bepalingen van bijzonder dwingend recht van derde staten in elk geval als feiten in aanmerking konden worden genomen in het kader van rechtsnormen die nadere invulling behoeven. [omissis]

[Or. 4]

- 6 Het Bürgerliches Gesetzbuch (Duitse burgerlijk wetboek, „BGB”) is ook van toepassing op arbeidsovereenkomsten. Het bevat in de sinds 1 januari 2002 geldende versie onder andere de volgende bepalingen:

„§ 241 Plichten uit schuldverbintenissen

- 1) De schuldeiser heeft het recht om op grond van schuldverbintenissen van de schuldenaar een prestatie te vorderen. De prestatie kan ook bestaan uit het nalaten te handelen.

- 2) De schuldverbintenis kan naar haar inhoud iedere partij verplichten rekening te houden met de rechten, rechtsgoederen en belangen van de wederpartij.”
- 7 In het kader van haar schulden crisis heeft de Helleense Republiek ter bescherming van de nationale economie wet nr. 3833/2010 betreffende dringende maatregelen om de crisis in de overheidsfinanciën op te lossen, afgekondigd, waarvan de hier weergegeven onderdelen op 1 januari 2010 in werking traden (staatsblad van de Helleense republiek, deel I, nr. 40, van 15 maart 2010). Volgens de voor het Berufungsgericht gebruikte vertaling van de wettekst, bevat deze onder andere de volgende bepalingen:

„Artikel 1

Verlaging van de salarissen in de bredere publieke sector

§2

Elk type toelage, de vergoedingen en bezoldigingen in het algemeen, alsmede alles wat onder een andere naam is vastgesteld en alles wat ook maar in het algemeen of in het bijzonder is vastgesteld als voorzien voor openbare ambtsdragers en overheidsambtenaren van publiekrechtelijke rechtspersonen en gemeentelijke lichamen, van de vaste leden van de strijdkrachten en van de Griekse politie, alsook van de brandweer en de havenpolitie, worden verlaagd met twaalf procent (12 %).

De toelagen van paragraaf A3 van de artikelen 30 en 33 van wet nr. 3205/2003 (huidige versie) (staatsblad 297, deel A) worden verlaagd met twintig procent (20 %) en de toelagen voor Kerstmis en Pasen en de vakantietoelagen worden met dertig procent (30 %) verlaagd.

De bepalingen van onderhavige paragrafen zijn ook van toepassing op personeel dat een [Or. 5] privaatrechtelijke arbeidsovereenkomst heeft of had met de overheid, publiekrechtelijke rechtspersonen en gemeentelijke lichamen, de strijdkrachten, de Griekse politie, de brandweer en de havenpolitie en gaan boven elke algemene of bijzondere bepaling, clause of beding in een collectieve arbeidsovereenkomst, arbitraal vonnis, arbeidsovereenkomst of (andere) overeenkomst.

...

§4

Het personeel dat een privaatrechtelijke arbeidsovereenkomst in de zin van § 2 heeft en op wie de bepalingen van wet nr. 3205/2003 niet van toepassing zijn, is uitgezonderd van de in § 2 voorziene verlaging van de toelagen die samenhangen met de gezinssituatie of de beroepsloopbaan, alsook die welke

verbonden zijn aan de schadelijkheid van het werk voor de gezondheid of de gevaarlijkheid van het werk of het afronden van een postacademische opleiding. Wanneer dat hierboven genoemde personeel geen toelagen, vergoedingen of bezoldigingen in de zin van het eerste lid van § 2 van het onderhavige (artikel) ontvangt, wordt elk type salaris met zeven procent (7 %) verlaagd.”

- 8 Daarnaast heeft de Helleense Republiek wet nr. 3845/2010 afgekondigd, betreffende maatregelen voor de toepassing van het stabiliteitsmechanisme voor de Griekse economie van de eurolanden en het Internationaal Monetair Fonds, waarvan de hier weergegeven onderdelen op 1 juni 2010 in werking zijn getreden (staatsblad van de Helleense Republiek, deel I, nr. 65, van 6 mei 2010). Volgens de voor het Berufungsgericht gebruikte vertaling van de wettekst, bevat deze onder andere de volgende bepalingen:

„Derde artikel

Maatregelen tot verlaging van de overheidsuitgaven

§3

Het personeel dat een privaatrechtelijke arbeidsovereenkomst in de zin van § 2 van artikel 1 van wet nr. 3833/2010 heeft en op wie de bepalingen van wet nr. 3205/2003 niet van toepassing zijn, is uitgezonderd van de in § 1 voorziene verlaging van de toelagen die samenhangen met de gezinssituatie of de beroepsloopbaan, alsook die welke verbonden zijn met de schadelijkheid van het werk voor de gezondheid, de gevaarlijkheid van het werk of het afsluiten van een postacademische [Or. 6] opleiding. Wanneer dat hierboven genoemde personeel geen toelagen, vergoedingen of bezoldigingen in de zin van § 1 ontvangt, wordt elk type salaris met drie procent (3 %) verlaagd. Van allen die werkzaam zijn bij de rechtspersonen van artikel 1, § 5, lid 1, van wet nr. 3833/2010 (huidige versie) worden zonder uitzondering de gewone salarissen, de toelagen, vergoedingen en bezoldigingen in het algemeen, alsmede alles wat onder een andere naam is vastgesteld en alles wat in welke algemene of bijzondere bepaling, clause of bedingen van een collectieve arbeidsovereenkomst, een arbitraal vonnis, een arbeidsovereenkomst of (andere) overeenkomst ook maar is voorzien, met drie procent (3 %) verlaagd.

Toelagen die samenhangen met de gezinssituatie of de beroepsloopbaan, alsook die welke verbonden zijn met de schadelijkheid van het werk voor de gezondheid, de gevaarlijkheid van het werk of het afsluiten van een postacademische opleiding zijn van de in de voorafgegane alinea omschreven verlaging uitgezonderd.”

- 9 **C. Noodzaak van een beslissing van het Hof van Justitie van de Europese Unie**

10 Gelet op het feit dat verzoeker werkzaam is als leraar met een privaatrechtelijke arbeidsovereenkomst weigert het Bundesarbeitsgericht Griekenland de immuniteit van rechtsmacht van een staat ten opzichte van de gerechten van andere staten en aanvaardt het de internationale jurisdictie van Duitse rechters op grond van artikel 18, lid 1, en artikel 19, nr. 2, onder a) van verordening (EG) nr. 44/2001 van de Raad van 22 december 2000 betreffende de rechterlijke bevoegdheid, de erkenning en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken. De arbeidsovereenkomst tussen partijen is onderworpen aan het Duitse recht, dat – op zichzelf – de door verweerster toegepaste verlaging van de bezoldiging zonder wijzigingsovereenkomst of *Änderungskündigung* [wijziging van de arbeidsovereenkomst door de werkgever, waarbij het niet-aanvaarden van de gewijzigde overeenkomst door de werknemer diens ontslag tot gevolg heeft] niet toestaat. Relevant voor de uitspraak is derhalve of de Griekse wetten nr. 3833/2010 en nr. 3845/2010 als bepalingen van bijzonder dwingend recht van een derde staat direct of indirect op de arbeidsovereenkomst tussen procespartijen van toepassing zijn. Deze wetten beogen dwingend de salarissen van alle werknemers in de publieke sector in de Helleense Republiek te verlagen, ongeacht of deze werknemers in Griekenland of in een andere staat werkzaam zijn. De onder B weergegeven bepalingen met betrekking tot de salarisverlaging van degenen die in dienst zijn van de overheid, zijn dwingend. Zij claimen jegens eenieder te gelden, staan geen uitzonderingen toe en voldoen aan de voorwaarden voor bepalingen van bijzonder dwingend recht in de zin van het internationale privaatrecht. Voor het Bundesarbeitsgericht rijst [Or. 7] de vraag op grond van welk recht moet worden besloten over de toepassing van de wetten nr. 3833/2010 en nr. 3845/2010 als bepalingen van bijzonder dwingend recht van een derde staat. Met name of artikel 9 van de Rome I-verordening moet worden ingeroepen. Daarnaast is onduidelijk of in het geval van toepasbaarheid van de Rome I-verordening de tot nu toe bestaande nationale praktijk van ten minste indirecte toepassing van bepalingen van bijzonder dwingend recht van een derde staat, in gerechtvaardigde gevallen kan worden gehandhaafd. Vanwege de bijzondere positie van het in artikel 4 VEU verankerde beginsel van loyale samenwerking van de lidstaten is het voor het Bundesarbeitsgericht voorts onduidelijk of, in het geval het bestaan van een andere lidstaat in gevaar wordt gebracht, is vereist de wetten die ter afwending van dat gevaar zijn afgekondigd, als bepalingen van bijzonder dwingend recht van een derde staat toe te passen.

11 **Vraag 1**

12 Overeenkomstig artikel 28 van de Rome I-verordening is die verordening van toepassing op overeenkomsten die op of na 17 december 2009 zijn „gesloten”. In de Duitse rechtsleer wordt deze bepaling aldus begrepen, dat het aankomt op het moment waarop de overeenkomstsluitende partijen tot overeenstemming komen [omissis]. Deze Unierechtelijke bepaling kan ten minste voor arbeidsovereenkomsten op meerdere wijzen worden uitgelegd, temeer omdat binnen de Unie voor arbeidsovereenkomsten andere momenten zouden kunnen worden verdedigd. [omissis] [uiteenzettingen omtrent het nationale recht] Daarom

moet naar het oordeel van de kamer worden opgehelderd hoe het kenmerk „gesloten” moet worden uitgelegd. Bovenal moet worden opgehelderd hoe die bepaling in het geval van een langdurige arbeidsovereenkomst moet worden uitgelegd. Want zou alleen rekening worden gehouden met het moment waarop de overeenkomst voor het eerst werd gesloten, dan zou deze uitlegging tot gevolg hebben, dat op een vóór 17 december 2009 tot stand gekomen arbeidsovereenkomst mogelijkerwijs nog decennia **[Or. 8]** het oude internationale privaatrecht van toepassing zou zijn. Indien men niet alleen de handeling waarbij de arbeidsovereenkomst voor het eerst tot stand kwam, in aanmerking zou nemen, blijft de vraag open of en welke van de wijzigingen in de arbeidsovereenkomst waarover de overeenkomstsluitende partijen overeenstemming hebben bereikt, zouden kunnen leiden tot toepasbaarheid van de Rome I-verordening. Moet, bijvoorbeeld, de contractuele wijziging van het brutosalaris of de verplichting tot het verrichten van arbeid als mogelijk aanknopingspunt in aanmerking worden genomen. Om toepassing van de Rome I-verordening uit te lokken, zou daarnaast de voortzetting van de arbeidsprestatie na een contractbreuk of een andere onderbreking in het nakomen van de overeenkomst erbij kunnen worden gehaald als voortdurende verbinding van de werknemer met de werkgever.

- 13 Moest in het hoofdgeding de Rome I-verordening niet gelden, omdat de laatste schriftelijke wijziging van de arbeidsovereenkomst reeds in 2008 werd overeengekomen, dan zouden de artikelen 27 e.v. van het EGBGB (oude versie) van toepassing zijn. Dit zou het mogelijk maken de Griekse bepalingen van bijzonder dwingend recht in aanmerking te nemen bij de uitlegging van loyale en bijkomende prestatieverplichtingen van werknemers (§ 241, lid 2, BGB).

14 **Vraag 2**

- 15 Overeenkomstig artikel 9, lid 3, van de Rome I-verordening kan aan de bepalingen van bijzonder dwingend recht van het land waar de verbintenissen krachtens de overeenkomst moeten worden nagekomen of zijn nagekomen, voor zover die bepalingen van bijzonder dwingend recht de tenuitvoerlegging van de overeenkomst onwettig maken, gevolg worden toegekend. In het hoofdgeding ligt de plaats waar de verbintenissen moeten worden nagekomen niet in Griekenland, maar in Duitsland. Indien artikel 9 van de Rome I-verordening op grond van zijn temporele werkingssfeer van toepassing is, dient te worden opgehelderd of artikel 9, lid 3, van de Rome I-verordening een dusdanig uitputtende werking heeft, dat alleen nog bepalingen van bijzonder dwingend recht van de plaats waar de verbintenissen uit de overeenkomst moeten worden nagekomen, kunnen worden toegepast, of – zoals voorheen – met buitenlandse bepalingen van bijzonder dwingend recht indirect rekening mag worden gehouden. Een dergelijke materieelrechtelijke inachtneming van buitenlandse bepalingen van bijzonder dwingend recht wordt in de Duitse rechtsleer ook verdedigd voor de werking van artikel 9, lid 3, van de Rome I-verordening [omissis] **[Or. 9]** [omissis].

16 **Vraag 3**

- 17 Wanneer in onderhavig geval de artikelen 27 e.v. EGBGB (oude versie) van toepassing zijn of artikel 9, lid 3, van de Rome I-verordening niet in de weg staat aan de inachtneming van buitenlandse bepalingen van bijzonder dwingend recht, zou het in artikel 4, lid 3, verankerde beginsel van de loyale samenwerking van de lidstaten nationale rechters kunnen gebieden gevolg te geven aan bepalingen van bijzonder dwingend recht van andere lidstaten. Zelfs indien artikel 9, lid 3, van de Rome I-verordening aan de inachtneming ervan in de weg zou staan, zou uit artikel 4, lid 3, eerste volzin, VEU iets anders volgen. Het respect voor de loyale samenwerking en wederzijdse ondersteuning van de Unie en haar lidstaten bij de vervulling van de taken die uit de Verdragen voortvloeien (artikel 4, lid 3, eerste volzin, VEU), zou zich ook kunnen uitstrekken tot de omzetting in nationale wetten van de overeenkomsten die Griekenland met de Commissie van de Europese Unie, de Europese Centrale Bank (ECB) en het Internationaal Monetair Fonds (IMF), met andere woorden de trojka, heeft gesloten. De wetten nr. 3833/2010 en nr. 3845/2010 dienen immers tot uitvoering van de overeenkomsten die met de Helleense Republiek met betrekking tot kredietverstrekking zijn gesloten. Daarmee moet de Helleense Republiek haar verplichtingen overeenkomstig de artikelen 119 e.v. VWEU (met name artikel 126 VWEU), die door de Raad van de Europese Unie gepreciseerd zijn, nakomen. Het aan Griekenland gerichte besluit van de Raad van de Europese Unie van 8 juni 2010 betreffende de versterking en verdieping van het begrotingstoezicht om het buitensporig tekort te verminderen (2010/320/EU, PB L 145 van 11 juni 2010, blz. 6), waarvan de rechtsgrondslag wordt gevormd door de artikelen 126, lid 9, VWEU en artikel 136 VWEU, verwijst naar de tevoren met Griekenland gesloten overeenkomsten en eist dat Griekenland maatregelen neemt ter consolidering van zijn begroting. Het ligt derhalve voor de hand aan te nemen, dat het in artikel 4, lid 3, VEU verankerde beginsel van loyale samenwerking ook van toepassing is op de maatregelen die nodig zijn voor de uitvoering van die taken. De loyaliteitsverplichting zou kunnen vereisen dat Griekenland bij de uitvoering van de door de **[Or. 10]** instellingen van de Unie verlangde maatregelen volledig gesteund wordt door binnen het Duitse recht met de Griekse wetten rekening te houden.

[omissis]